

Ο Οπτικοακουστικός Γραμματισμός στο πλαίσιο της διαθεματικής διδασκαλίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Δόμβρος Παναγιώτης

pdomvros@gmail.com

1^ο Γυμνάσιο Πανοράματος, Θεσσαλονίκη

Περίληψη

Με τελικό στόχο να παρουσιάσει το παράδειγμα μιας ολοκληρωμένης πρακτικής εφαρμογής νέων διδακτικών προσεγγίσεων εναρμονισμένων με τη φιλοσοφία των νέων προγραμμάτων σπουδών, η εισήγηση αποσαφηνίζει σύντομα την έννοια του οπτικοακουστικού γραμματισμού στην εκπαίδευση μέσα σε ένα διαθεματικό-διαμεσολαβητικό πλαίσιο και ανιχνεύει την πιθανότητα μιας συνολικής ή εν μέρει επαναστοχοθέτησης της διδασκαλίας των συγκεκριμένων μαθημάτων με έμφαση στη χειραφέτηση του μαθητή μέσω μιας ελεύθερης ή μερικώς καθοδηγούμενης διερεύνησης της προσφερόμενης γνώσης-εμπειρίας. Ιχνηλατεί τη σημασία της βιωματικής εμπειρίας και της επικοινωνιακής λειτουργίας του διαγλωσσικού ή/και διαπολιτισμικού διαμεσολαβητή και στη χρήση των ΤΠΕ ως εργαλείου διερεύνησης της γνώσης.

Στο καθαρά πρακτικό μέρος, παρουσιάζεται μια διδακτική εφαρμογή, δοκιμασμένη στην τάξη. Παρακολουθούμε τη διερεύνηση της έννοιας της «φιλίας» από μαθητές της Α' γυμνασίου στο πλαίσιο της διδασκαλίας των μαθημάτων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και των Αγγλικών μέσα από βιωματικές δραστηριότητες και με πολυποίκιλο υλικό που παρουσιάζεται από διαφορετικά μέσα.

Λέξεις κλειδιά: Οπτικοακουστικός Γραμματισμός, Διαθεματικότητα, Διαμεσολάβηση, Αγγλικά, Λογοτεχνία

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η συζήτηση έχει περάσει πλέον, τουλάχιστον όσον αφορά τους μαθητές μας, από τον ψηφιακό γραμματισμό στη λεγόμενη *οπτικοακουστική αγωγή* ή *παιδεία στα μέσα* (media literacy) (Gillmor, 2010; Hobbs, 2010), αν και προσωπικά προτιμώ τον όρο *οπτικοακουστικό γραμματισμό*.

Ο οπτικοακουστικός γραμματισμός αφορά την κατανόηση των διαδικασιών με τις οποίες τα μέσα παράγονται, αναλύοντας λεκτικές και οπτικές «γλώσσες» που χρησιμοποιούν για να παράγουν μηνύματα. Καθώς τα ψηφιακά μέσα έχουν καταστεί εύκολα προσβάσιμα, οι μαθητές αναπτύσσουν καλύτερη κριτική κατανόηση των μέσων παράγοντάς τα. (Buckingham et al., 2007) Βρισκόμαστε πλέον μπροστά σε μια μη αναστρέψιμη κατάσταση όπου επιβάλλεται η αλλαγή στη σχέση μας με τη νέα γενιά και την τεχνολογία της εάν επιθυμούμε να γεφυρώσουμε το ψηφιακό χάσμα που έχει δημιουργηθεί. Στην κοινωνία της πληροφορίας είμαστε οι περισσότεροι *ψηφιακοί μετανάστες* αντιμέτωποι με τους μαθητές μας, τους *ψηφιακούς ημεδαπούς*, (Prensky, 2001α, 2001β) οι οποίοι πολλές φορές οδηγούν σε ανατροπή των ιεραρχιών κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας, όταν με αφοπλιστική απλότητα υποδεικνύουν τη λύση στον ψηφιακό γρίφο που εμείς μπορεί να αντιμετωπίζουμε.

Ο φόβος μας για τη νέα τεχνολογία επηρεάζει την έκταση της χρήσης της (Merrin, 2008) Πόσες φορές δεν φωνάξαμε κάποιο μαθητή στο σχολείο ή κάποιο γιο ή κόρη στο σπίτι για να μας λύσει το δυσεπίλυτο για μας πρόβλημα που έθετε ο υπολογιστής, το tablet ή το κινητό; Πόσες φορές δεν παρακολουθήσαμε μαγεμένοι την ταχύτητα με την οποία ο νεαρός ψηφιακός ημεδαπός έδωσε σε μας τους ψηφιακούς μετανάστες τη λύση; Αυτό που όμως συχνά προκαλεί εξίσου μεγάλη εντόπωση είναι ότι αν ζητήσουμε από το «παιδί θαύμα» να μας εξηγήσει πώς το έκανε είναι πολύ πιθανό να μη μπορεί να μας απαντήσει άμεσα. Τις περισσότερες φορές θα πρέπει να επαναλάβει τα βήματα για να μπορέσει να μας εξηγήσει. Η δράση πάντα υπερικχύει του (ανα)στοχασμού στην περίπτωση των μαθητών. (Balaguer, 2012) Η μετακίνηση της νέας γενιάς από τους παθητικούς θεατές της εποχής της τηλεόρασης στους ενεργούς, «διαδράτοντες» νέους και νέες της ψηφιακής εποχής (Tapscott, 2008) είναι μια δεδομένη.

Τα νέα μέσα δεν έχουν αντικαταστήσει τα παλιά. Κατά μέσο όρο οι νέοι ακόμα αφιερώνουν περισσότερο χρόνο μπροστά στην τηλεόραση από ότι στο διαδίκτυο (Ofcom, 2008). Μερικοί ακόμα συνεχίζουν, σε πείσμα της εποχής, να διαβάζουν βιβλία. Παρόλα αυτά όμως αν συνεχίσουμε να βασιζόμαστε τη διδασκαλία μας σε μέσα που, αν όχι παρωχημένα, σίγουρα αποτελούν ένα μικρό πια μέρος του περιβάλλοντος των μαθητών μας, κινδυνεύουμε να καταστήσουμε ότι συμβαίνει στην τάξη μας, άσχετο με την καθημερινότητα των μαθητών μας. (Bucingham, 2010)

Το σκεπτικό πίσω από το εγχείρημα

Η ιδέα για το εγχείρημα προέκυψε κατά την αναζήτηση του αγγλικού κειμένου του διηγήματος του Oscar Wilde "The devoted Friend" το οποίο βρίσκεται σε μετάφραση και με τίτλο «Ο Πιστός Φίλος» στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Α΄ γυμνασίου. Ο αρχικός στόχος ήταν η παρουσίαση του κειμένου στους μαθητές της Α΄ γυμνασίου στο μάθημα των Αγγλικών ως μια μικρή εισαγωγή στην Αγγλική Λογοτεχνία. Ταυτόχρονα, την περίοδο εκείνη, υπήρχε έντονη δραστηριοποίηση όλων μας στο θέμα του σχολικού εκφοβισμού και της απομόνωσης, φυσικής και ψυχολογικής, πολλών μαθητών, ιδιαίτερα στην Α΄ γυμνασίου. Έτσι άρχισε να γεννιέται η ιδέα μιας ολιστικής προσέγγισης στην έννοια της «φιλίας» και πώς αυτή βιώνεται σε διάφορες ηλικίες αλλά και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Κατά τη διάρκεια της έρευνας για το κατάλληλο υλικό προέκυψε ότι η χρήση μόνο της αγγλικής γλώσσας περιόριζε κατά πολύ το εύρος του υλικού το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί λόγω και της περιορισμένης, σε αυτή την ηλικία, γνώσης της αγγλικής γλώσσας. Η ιδέα της διαθεματικής προσέγγισης ήταν πλέον η μόνη λύση.

Το γεγονός ότι πλέον η ελληνική γλώσσα αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του εγχειρήματος και το ότι θα ήταν απαραίτητη τόσο η εμπειρία όσο και η εξειδικευμένη γνώση ενός φιλόλογου της Ελληνικής. Η συμβολή αυτή όχι μόνο έδωσε μια νέα διάσταση στην αναζήτηση και επιλογή του υλικού, αλλά ταυτόχρονα αποτέλεσε και το συνεργατικό μοντέλο σύμφωνα με το οποίο θα καλούνταν οι μαθητές να λειτουργήσουν αργότερα.

Η διδακτική παρέμβαση δεν είναι δομημένη πάνω σε κάποιο αυστηρά τεχνοκρατικό μοντέλο αλλά υιοθετούν μια πιο ολιστική προσέγγιση στο θέμα που αφήνει στον κάθε σχεδιαστή/εμφυωχτή τη δυνατότητα να αυξομειώνει την παρουσία του ενός ή του άλλου στοιχείου ανάλογα με τη διακριτική του ευχέρεια. Έγινε μια προσπάθεια γεφύρωσης των παραδοσιακών και νέων τεχνικών και μέσων στην διδασκαλία. Η πρόθεση ήταν η

δημιουργία ενός μοντέλου παρέμβασης με το οποίο θα αισθανόταν όλοι άνετα άσχετα με το βαθμό έκθεσης του στις νέες τεχνολογίες και τα νέα μέσα.

Οι Τ.Π.Ε αποτελούν ένα αναπόσπαστο κομμάτι της παρέμβασης. Η χρήση Web 2.0 εργαλείων, αλλά και άλλα εργαλεία όπως online ασκήσεις, εννοιολογικοί χάρτες και σταυρόλεξα, αποτέλεσαν κεντρικό κομμάτι της δουλειάς. Η χρήση του διαδικτύου και των απεριόριστων δυνατοτήτων του, τόσο για την συγκέντρωση του υλικού από τον εκπαιδευτικό αλλά και της διερεύνησής του από τους μαθητές ήταν καταλυτική.

Τέλος, αν και θα υπάρξει και επιμέρους αναφορά, θα έπρεπε να υπογραμμιστεί η διαμεσολαβητική προσέγγιση, κατά κύριο λόγο στην αγγλική, αλλά και ενίοτε στην ελληνική γλώσσα. Η συχνότητα της χρήσης της αγγλικής γλώσσας δεν αποτέλεσε πρόβλημα σε καμία φάση της διαδικασίας. Οι μαθητές και οι μαθήτριες ήταν ελεύθεροι να χρησιμοποιούν την αγγλική, όποτε αυτό κρίνονταν απαραίτητο από τους ίδιους και από τη φάση της διαδικασίας που βρίσκονταν (Dendrinis, 2006). Οι ομάδες εργασίας είχαν εκ των προτέρων δημιουργηθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε μαθητές με μεγαλύτερη γλωσσική ευχέρεια να μπορούν να βοηθούν αυτούς με λιγότερη. Η ανομοιογενής σύνθεση των ομάδων δεν απετέλεσε πρόβλημα (Κανάκης, 1987) αλλά βοήθησε στην ομαλή διεξαγωγή και σχεδόν ταυτόχρονη ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων του εγχειρήματος.

Το Υλικό

Το κείμενο το οποίο θα αποτελούσε τη βάση της διδακτικής παρέμβασης αποφασίστηκε να είναι «Ο Πιστός Φίλος» του Oscar Wilde. Το κείμενο υπήρχε ήδη στο βιβλίο Νεοελληνικών Κειμένων στα ελληνικά και οι μαθητές το είχαν ήδη διδαχθεί. Θέλοντας την παρουσία του κειμένου και στα αγγλικά αλλά και ταυτόχρονα θέλοντας να αποφευχθεί η επανάληψη του κειμενικού είδους διασκευάστηκε το αγγλικό κείμενο σε ένα σύντομο θεατρικό έργο.

 The Devoted Friend

A short play based on Oscar Wilde's short story.
Adapted by Panayotis Domvros

Characters
The Miller
Hans
The Miller's Wife
The Miller's Son
A woman
The Doctor

Scene 1 Spring Time

Big Hugh the Miller leans over Hans's wall picks a flower and fills his pockets with plums and cherries

Miller: Real friends should have everything in common!

Hans: (*nodding*) I feel very proud of having a friend with such noble ideas!

Woman: How strange that the rich Miller never gives you anything in return, though he has a hundred sacks of flour stored away in his mill, and six cows, and a large flock of woolly sheep!

Hans: I don't care about such things. Nothing gives me greater pleasure than to listen to all the wonderful things the Miller has to say about the unselfishness of true friendship.

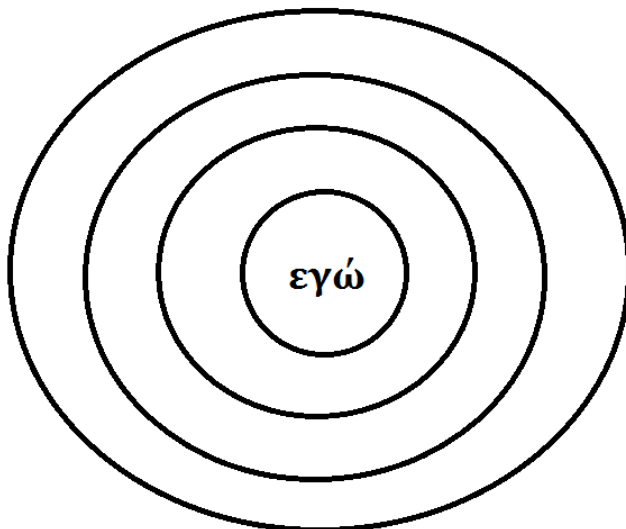
Σχήμα 1 - Το θεατρικό

Το θεατρικό αυτό γυρίστηκε σε ταινία μικρού μήκους σε ανύποπτο χρόνο από μαθητές του σχολείου διαφορετικούς από αυτούς που θα μετείχαν στο project, διατηρώντας τη μυστικότητα που θα δημιουργούσε την έκπληξη για τους άλλους μαθητές και ταυτόχρονα εμπλεκοντας περισσότερους μαθητές σε μια δημιουργική διαδικασία.

To Project

Το τμήμα χωρίστηκε σε 4 ομάδες εργασίας, 3 ομάδες των 7 και μία ομάδα των 6 ατόμων. Η κάθε ομάδα αποτελούνταν από μαθητές που βρίσκονταν σε διάφορα επίπεδα γλωσσομάθειας έτσι ώστε να υπάρχει πάντα η δυνατότητα αλληλοβοήθειας (Χατζηδάκη, χ.χ) Η διαμόρφωση της αίθουσας έδινε στην κάθε ομάδα ένα σημαντικό βαθμό «ιδιωτικότητας». Κάθε ομάδα είχε στη διάθεσή της ένα laptop με σύνδεση στο internet και φυσικά οι μαθητές είχαν δημιουργήσει τους λογαριασμούς ταχυδρομείου gmail με τους οποίους αποκτούσαν πρόσβαση στην ιστοσελίδα. Οι μαθητές είχαν επίσης στη διάθεσή τους όλα τα φύλλα εργασίας που αφορούσαν την κάθε ομάδα και σε έντυπη μορφή σε ειδικό φάκελο. Σε κάθε ομάδα, πέρα από το ηλεκτρονικό λεξικό, υπήρχε και ένα επίτομο αγγλοελληνικό λεξικό. Τέλος πριν από την έναρξη του project η κάθε ομάδα επέλεξε τα άτομα που λειτουργούσαν ως χειριστές, γραμματείς κλπ. (Hamayan & Perlman 1990)

Η πρώτη ώρα του project λειτουργήσε ως αφόρμηση. Θέλοντας να εισάγουμε τον όρο της φιλίας δώσαμε μια «αρνητική» εκδοχή της μέσω προβολής αποσπάσματος από την τηλεοπτική σειρά "The Big Bang Theory". Ακολούθησαν βιωματικές δραστηριότητες όπως «Οι κύκλοι της φιλίας» και η δημιουργία πόστερ, όπου, στην πρώτη οι μαθητές ιεράρχησαν τους φίλους τους σε τρεις ομόκεντρους κύκλους με κέντρο τους ίδιους και με βάση το βαθμό φιλίας που είχαν, και στη δεύτερη ιεράρχησαν καρτέλες με τις πιθανές ιδιότητες ενός καλού φίλου (και στις δύο γλώσσες).

Σχήμα 2 - Κύκλοι της φιλίας

Εναλλακτικά προτάθηκε και η δημιουργία ενός padlet με την ιεράρχηση των ιδιοτήτων. Κατόπιν προβλήθηκε η κινηματογραφημένη έκδοση του θεατρικού *The Devoted Friend* που είχε ετοιμαστεί από άλλους μαθητές όπως προαναφέρθηκε, καθώς και το διαφημιστικό σποτ "Calsberg puts friend to the test".

Στο πρώτο αυτό μέρος οι μαθητές δέχθηκαν ερεθίσματα που τους οδήγησαν στην επικέντρωση στην έννοια της φιλίας. Η κωμική τηλεοπτική σειρά *The Bing Bang Theory* και το έξυπνο διαφημιστικό της μπύρας έδωσαν μια ανάλαφρη ατμόσφαιρα και από νωρίς απελευθέρωσαν τους μαθητές από προϊδεασμούς και προκαταλήψεις για τη διάρθρωση της μαθησιακής εμπειρίας. Οι βιωματικές δραστηριότητες έφεραν στην επιφάνεια τα προσωπικά στοιχεία του καθενός και βοήθησαν στο δέσιμο των μελών της ομάδας κατά τη δημιουργία του πόστερ. Στο τέλος ανατέθηκε στους μαθητές εργασία στο σπίτι με φύλλα εργασίας και στα Ελληνικά και στα Αγγλικά.

ΦΙΛΙΚΟ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟ

Οριζόντια

- αυτός που αγαπάει τη μουσική
- που αγαπά/θεοποιεί το χρήμα
- που έχει την ιδιότητα να απορροφά τα υγρά
- αυτός που του αρέσει το ποδόσφαιρο και παρακολουθεί συχνά τους αγώνες
- που θέλει να αρέσει στους άλλους (με το ντύσιμο, τη συμπεριφορά, τα λόγια κ.λπ.)
- φιλική και πρόθυμη υποδοχή ξένων
- η αγάπη προς την πατρίδα, ο πατριωτισμός
- αυτός που προσπαθεί να βοηθήσει τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη
- αυτός που αγαπάει τον πόλεμο, που επιλέγει την (πολεμική) σύγκρουση ως μέσο επίλυσης διαφορών (κυρ. μεταξύ κρατών) και επικράτησης
- η αγάπη, το ενδιαφέρον για μίσηση, η συστηματική επίδειξη απόκτησης γνώσεων
- που αγαπάει τα ζώα
- που αγαπά την ελευθερία, αποστρέφεται τις απαρχαιωμένες αντιλήψεις που λειτουργούν δεσμευτικά στην δημόσια και ιδιωτική ζωή
- εκείνος που τρέφει ιδιαίτερη αγάπη προς τους Έλληνες και κάθε η ελληνικό που την εκδηλώνει όμως με λόγια ή έργα

Κάθετα

- που χαρακτηρίζεται από αγάπη για την ειρήνη στη δημόσια ζωή αλλά και στην ιδιωτική, στην καθημερινή ρουτίνα, ο μη ανταγωνιστικός
- η αγάπη προς την πατρίδα, ο πατριωτισμός
- που βοηθάει, που συντηρεί τους φτωχούς
- που αγαπάει το θέατρο και πηγαίνει συχνά σε θεατρικές παραστάσεις
- που αρρωσταίνει εύκολα
- που διακατέχεται από φιλοδοξία
- ο επιστήμονας που ασχολείται με τη μελέτη, την ερμηνεία και την κριτική έκδοση κειμένων, επίσης ο καθηγητής της Μέσης Εκπαίδευσης που διδάσκει τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και την ιστορία
- που αγαπά υπερβολικά το χρήμα
- ήταν ο Σικαρέτης
- που συμπαθεί τους Αμερικανούς, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, και υποστηρίζει την πολιτική ή τα συμφέροντά τους
- καθαρόδιω, τσακύνωμα, μαλάνω, λογαμαχώ
- οπαδός μιας αθλητικής ομάδας

Σχήμα 3 - Φύλλο εργασίας στα Ελληνικά

Rings of Friendship

Friends, Classmates, People I know

Think of a friend, a classmate a person you know.

- What are they like? (how old; tall/short; friendly, lazy etc.)
- What do they like doing? (sports, free time activities)
- Is there anything special about them?
- Anything else about them that is interesting.

Example:
Billy's eleven years old. He's quite short. He doesn't like sports, but he loves computer games. His favourite game is the Sims. Billy is one of the weirdest kids in school. He thinks worms are cool! He often plays with them and one time I think he ate one!

Now it's time to write. Think of three people and write about them. Which ring of friendship do they belong to?

Σχήμα 4 - Φύλλο Εργασίας στα Αγγλικά

Στη δεύτερη και τρίτη διδακτική ώρα η τάξη χωρίστηκε σε 4 ομάδες εργασία και μελέτησε την αρνητική όψη της φιλίας όπως αυτή διαφαίνεται στο κείμενο του βιβλίου τους «Ο πιστός φίλος» το οποίο είχαν ήδη διδαχθεί. Οι δραστηριότητες ήταν κοινές σε όλες τις ομάδες και αφορούσαν στην επανεξέταση του κειμένου στα Ελληνικά και στη μελέτη του θεατρικού κειμένου στα Αγγλικά. Η κάθε ομάδα είχε να κάνει αντιστοίχιση σκηνών του Αγγλικού κειμένου στο Ελληνικό.

Στην επόμενη φάση οι ομάδες διαφοροποιήθηκαν ως προς τις εργασίες και ανέλαβαν τη μετατροπή του ελληνικού πεζού σε θεατρικό με το αγγλικό θεατρικό κείμενο ως οδηγό (ομάδα 1: σκηνές 1,5 / ομάδα 2: σκηνή 2 / ομάδα 3: σκηνή 3 / ομάδα 4: σκηνές 6,7), διαδικασία εύκολη και σχετικά γρήγορη μια και υπήρχε εύκολη αντιστοίχιση του ενός κειμένου με το άλλο. Ακολούθησε σύντομη συζήτηση για το «τι ΔΕΝ θέλω να είναι ο φίλος μου».

Στη φάση αυτή του project οι μαθητές βίωσαν τη διαδικασία της ομαδικής συγγραφής ενός θεατρικού κειμένου. Το αγγλικό κείμενο που χρησιμοποίησαν ως πρότυπο βοήθησε και ταυτόχρονα έθεσε τους μαθητές σε μία υποσυνείδητη σύγκριση των εκφραστικών μέσων των δύο γλωσσών.

Στο υπόλοιπο της διδακτικής ώρας έγινε η παρουσίαση του θεατρικού με τις ομάδες να εναλλάσσονται στις διάφορες σκηνές και προκάλεσε αίσθηση τόσο στους μαθητές όσο και στο ακροατήριο που παρακολουθούσε τη διαδικασία και η ευχαρίστηση των παιδιών ήταν έκδηλη. Κατόπιν οι μαθητές επέστρεψαν στα πόστερ που είχαν φτιάξει την πρώτη ώρα και αναθεώρησαν την ιεράρχηση των ιδιοτήτων του καλού φίλου.

Συμπεράσματα

Κατά τη διάρκεια της παρέμβασης δεν παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα προβλήματα με το χρόνο. Όταν κάποια στιγμή υπήρξε πρόβλημα με την προβολή κάποιων video λόγω της αργής σύνδεσης στο internet χρησιμοποιήθηκαν αντίγραφα των video off-line. Οι μαθητές ανταποκρίθηκαν με ενθουσιασμό και έφεραν εις πέρας τις δραστηριότητες που τους ανατέθηκαν. Η χρήση των ΤΠΕ κατέστησε εφικτή την γρήγορη πρόσβαση σε υλικό διαφορετικής προέλευσης. Δεν πρέπει να αγνοήσει κανείς το γεγονός του αυξημένου ενδιαφέροντος και υψηλού κινήτρου των μαθητών όταν πρόκειται για χρήση ΤΠΕ στη μαθησιακή διαδικασία.

Αναφορές

- Επιμορφωτικό υλικό για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στα Κέντρα Στήριξης Επιμόρφωσης, 2010, Τεύχος 3 : Κλάδος ΠΕ02, Β' Έκδοση Αναθεωρημένη και Βελτιωμένη, Πάτρα, Νοέμβριος 2010.
- Επιμορφωτικό υλικό για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στα Κέντρα Στήριξης Επιμόρφωσης, 2013, Τεύχος 1: Γενικό Μέρος, Γ' Έκδοση Αναθεωρημένη και Βελτιωμένη, Πάτρα, Μάρτιος 2013.
- Ανδριοπούλου, Ε. (2013). Παιδεία στα Μέσα και Ελληνική Κρίση: Ρυθμιστικά Πρότυπα και Προτάσεις Εθνικής Πολιτικής. Νο. 6 Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από <http://goo.gl/q8gB9V>
- Κανάκης, Ι. (2001) *Η οργάνωση της διδασκαλίας-μάθησης με ομάδες εργασίας*. Αθήνα: Τοπωθήτω-Γ. Δαρδανός).
- Κουλαϊδής Β. (επιμ.). (2007). *Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις για την ανάπτυξη Κριτικής & Δημιουργικής Σκέψης για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: ΟΕΠΕΚ
- Ματσαγγούρας, Η. (2000). Η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία : «Γιατί», «Πώς», «Πότε» και για «για Ποιους». Εισήγηση στο Διήμερο επιστημονικό συμπόσιο: «*Η εφαρμογή της ομαδοκεντρικής διδασκαλίας*

- *Τάσεις και εφαρμογές*» Θεσσαλονίκη 8-9 Δεκεμβρίου 2000. Θεσσαλονίκη: Παράρτημα Μακεδονίας της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από <http://goo.gl/o8rtpq>
- Χατζηδάκη, Α. (χ.χ). *Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση στη διδασκαλία και στη μάθηση της Γ2*, Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από www.edc.uoc.gr/ptde/ptde/announce/a_tomeas/omadossynergatiki_prosegisi.pdf
- Balaguer Prestes, R. (2012). 21st Century Students and 21st Century Skills, Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από <http://www.pearsonelt.com/professionaldevelopment/articles>
- Buckingham, D (2010) Do We Really Need Media Education 2.0? Teaching Media in the Age of Participatory Culture, Ανακτήθηκε στις 27-1-2013 από http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-981-287-326-2_2#page-1
- Buckingham, D, Willett, R., Whiteman N. & Burn A. (2007) The Impact of the Media on Children and Young People with a particular focus on computer games and the internet, Ανακτήθηκε στις 27-1-2013 από http://www.lloydminster.info/libdocs/byronreview/annex_g.pdf
- Dendrinou, B. (2006). Mediation in Communication, Language Teaching and Testing. JAL. Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από http://rcel.enl.uoa.gr/kpg/texts/Dendrinou_mediation%20JAL.pdf
- Gillmor, D. 2010. *Mediactive*, Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από http://mediactive.com/wp-content/uploads/2010/12/mediactive_gillmor.pdf
- Hobbs, R. 2010. *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Washington, DC: The Aspen Institute. Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από www.knightcomm.org/wp-content/uploads/2010/12/Digital_and_Media_Literacy_A_Plan_of_Action.pdf
- Merrin, W. (2008). *Media Studies 2.0.*, Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από <http://twopointzeroforum.blogspot.com/>
- Ofcom (2008) *Media Literacy: Report on UK Children's Media Literacy* London: Ofcom
- Prensky, M. (2001) (α). "Digital Natives, Digital Immigrants" από το *On the Horizon* (MCB University Press, Vol. 9 No. 5, Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από <http://marcprensky.com/writing-1/>
- Prensky, M. (2001) (β). "Digital Natives, Digital Immigrants Part II. Do They Really Think Differently" από το *On the Horizon* (MCB University Press, Vol. 9 No.6, Ανακτήθηκε στις 30/6/2015 από <http://marcprensky.com/writing-1/>
- Tapscott, D. (2008). *Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World*, New York: McGraw-Hill